

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет Лісового господарства та екології

Кафедра екології

Кваліфікаційна робота

на правах рукопису

Лазаренко Юлія Олександрівна

УДК 502.7: 630*15:630*228

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**МИСЛИВСЬКІ РЕСУРСИ ФІЛІЇ «БАРАНІВСЬКЕ
ЛІСОМИСЛИВСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО» ДП «ЛІСИ УКРАЇНИ» ТА
ОПТИМІЗАЦІЯ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ**

Спеціальність 101 – Екологія

Подається на здобуття освітнього ступеня Магістр

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Лазаренко Ю.О.

Науковий керівник:

Никитюк Ю.А.

Доктор екон. наук, професор

Житомир-2024

АНОТАЦІЯ

Лазаренко Ю.О. Мисливські ресурси філії «Баранівське лісомисливське господарство» ДП «Ліси України» та оптимізація їх використання – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня Магістр за спеціальністю 101 – Екологія. – Поліський національний університет, Житомир, 2024.

Кваліфікаційна робота присвячена оцінці мисливських ресурсів Баранівське лісомисливського господарства та пошуку шляхів оптимізації їх використання. Наразі на території мисливських угідь господарства за останніми даними обліків нараховано 895 голів копитних тварин (серед них 120 оленів благородних та 70 оленів плямистих) та 1400 особин хутрових звірів. За багатьма видами мисливських тварин у 2022-2023 роках спостерігалось зменшення чисельності. Основною причиною слід визнати зменшення заготівлі кормів на зимовий період та зменшення чисельності штату єгерів через військові дії Росії в Україні. На території семи лісництв трьох адміністративних районів під відтворювальні ділянки відведено 8953,2 га площ, що складає 25,8% від загальних площ підприємства. Сусідніми користувачами мисливських угідь, які є на території держлісфонду Баранівського ЛМГ, під відтворювальні ділянки відведено 1045 га площ лісів. У Баранівському ЛМГ щорічно проводять значні біотехнічні та мисливсько-господарські роботи. Всього за три останні роки тут облаштовано 60 годівниць, 45 підгодівельних майданчиків, 60 солонців, 100 штучних гнізд для пернатих. Беручи до уваги наявність достатньої природної кормової бази, проведені у Баранівському ЛМГ за останні роки біотехнічні і мисливсько-господарські роботи можна вважати задовільними.

Ключові слова: лісомисливське господарство, мисливська фауна, чисельність, відтворювальні ділянки, сезон тиші, біотехнічні заходи, кормова баз

ABSTRACTS

Lazarenko Y.O. Hunting resources of the branch «Baranivske forestry and hunting economy» of the State Enterprise «Forests of Ukraine» and optimization of their use – Qualification work on the rights of manuscript.

Qualification work for the degree of Master in specialty 101 – Ecology. – Polissia National University, Zhytomyr, 2024.

The qualification work is devoted to the assessment of hunting resources of the Baranivske Forestry and Hunting Enterprise and the search for ways to optimize their use. Currently, according to the latest census data, there are 895 ungulates (including 120 red deer and 70 spotted deer) and 1400 fur-bearing animals on the hunting grounds of the enterprise. In 2022-2023, the number of many game species decreased. The main reason for this is a decrease in the harvesting of fodder for the winter period and a reduction in the number of rangers due to Russia's military actions in Ukraine. On the territory of seven forestries in three administrative districts, 8953.2 hectares of land have been allocated for reproduction plots, which is 25.8% of the total area of the enterprise.

Neighboring users of hunting grounds located on the territory of the state forestry fund of Baranivske Forestry and Hunting Enterprise have allocated 1045 hectares of forests for reproduction plots. Baranivske Forestry and Hunting Enterprise annually carries out significant biotechnical and hunting management work. In just the last three years, 60 feeders, 45 feeding grounds, 60 salt marshes, and 100 artificial nests for birds have been set up here. Taking into account the availability of a sufficient natural forage base, the biotechnical and hunting and management works carried out in Baranivske Forestry and Hunting Farm in recent years can be considered satisfactory.

Key words: forestry, hunting fauna, number, reproductive areas, silence season, biotechnical measures, forage base

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ПЕРСПЕКТИВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ (ЛІТЕРАТУРНИЙ ОГЛЯД).....	9
1.1. Поняття про мисливство, мисливські угіддя та мисливське господарство.....	9
1.2. Основні положення щодо впорядкування мисливських угідь.....	10
1.2.1. Характеристика чотирьох розрядів упорядкування мисливських угідь.....	12
1.2.2. Зимова підгодівля диких тварин у мисливських господарствах...	13
РОЗДІЛ 2. ПРОГРАМА, МЕТОДИКА ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДМЕТА ДОСЛІДЖЕНЬ.....	15
2.1. Програма проведення досліджень.....	15
2.2. Матеріал і методика проведення досліджень.....	15
2.3. Характеристика умов проведення досліджень.....	18
РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА МИСЛИВСЬКИХ РЕСУРСІВ БАРАНІВСЬКОГО ЛМГ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ.....	20
3.1. Мисливська фауна, її чисельність, стан експлуатації та охорони..	20
3.2. Біологічна характеристика основних груп мисливських тварин Баранівського ЛМГ.....	26
3.3. Бонітування мисливських угідь.....	36
3.4. Облаштування біотехнічних споруд та кормових ремізів у Баранівському ЛМГ.....	41
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	56
ДОДАТКИ.....	59

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Важливим ресурсом України є види мисливських тварин, котрі мешкають на території держави. В кінці минулого століття була відмічена тенденція до скорочення цих ресурсів, які були виснажені через браконьєрство. Ці тенденції збереглися, на жаль, і донині через низьку культуру здійснення полювань та низький соціально-моральний стан населення і неналежну просвітницьку роботу [25]. Причиною скорочення популяцій копитних тварин є скорочення їх біотопів внаслідок господарського освоєння заплав та осушення боліт, особливо у зоні Полісся України, а також наявність хижаків (вовків та бродячих собак) [15].

Під охороною мисливських угідь розуміють проведення комплексу заходів, які стосуються захисту мисливських тварин від браконьєрства, хижаків та від виробничої діяльності людини, яка може негативно впливати на чисельність тварин [9]. Важкі погодні умови та недостатність кормів, також можуть впливати на щільність популяцій мисливських тварин. Всі означені проблеми мають бути враховані і вирішені у будь-якому господарстві, котре займається мисливською практикою [13]. Тому вивчення мисливських ресурсів у філії «Баранівське лісомисливське господарство» ДП «Ліси України» та визначення заходів щодо оптимізації їх використання є, безумовно, досить актуальним завданням, якому наразі і присвячені проведені нами дослідження.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження – здійснити оцінку мисливських ресурсів філії «Баранівське лісомисливське господарство» ДП «Ліси України» та визначити шляхи оптимізації їх використання у досліджуваному господарстві.

Для досягнення означеної мети вирішували наступні завдання:

- провести аналіз чисельності мисливської фауни господарства з врахування приплоду, природного відпаду та відстрілу;
- провести бонітування угідь лісомисливського господарства;

- провести бонітування водно-болотних угідь господарства як середовища для пернатої фауни;

- зробити кормову характеристику угідь для різних типів мисливських тварин;

- розрахувати необхідну кількість корму на зимовий період для підгодівлі тварин, враховуючи прогнозоване поголів'я;

- розробити систему біотехнічних споруд та підгодівельних майданчиків.

Об'єкт дослідження – оцінка мисливських ресурсів філії «Баранівське лісомисливське господарство» ДП «Ліси України».

Предмет дослідження – заходи щодо оптимізації використання мисливських ресурсів в умовах Баранівського ЛМГ.

Методи дослідження – маршрутний метод (об'їзди та обходи); метод потайного патрулювання, засад та секретів; метод обліку шумовим прогоном; зимовий маршрутний облік; розрахунковий та статистичні методи.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає в тому, що вперше:

- проведено комплексну оцінку поголів'я мисливських тварин Баранівського лісомисливського господарства (далі ЛМГ);

- здійснено бонітування мисливських угідь;

- розроблено біотехнічні заходи для збільшення кормової бази мисливських тварин, виходячи з прогнозованої чисельності їх поголів'я.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати дають можливість:

- застосувати отримані дані при складанні Регіонального звіту про стан мисливського господарства;

- прогнозувати зміни чисельності мисливських тварин;

- розробити заходи щодо оптимізації використання мисливських ресурсів.

Апробація результатів дослідження. Результати кваліфікаційної роботи були оприлюднені на XI-й Всеукраїнській науково-практичній

конференції «Ліс, наука, молодь» (м. Житомир); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Студентські наукові читання -2023»; студентській науково-практичній конференції «Технології. Наука. Практика - 2023».

Публікації. 1. Остапчук Н., Криволапчук (Лазаренко) Ю., Іванисько Д. Основні вимоги до лісозаготівельної діяльності підприємств лісової промисловості. «Ліс, наука, молодь» : матеріали XI-ї Всеукр. наук.-практ. конф., 23 листопада 2023 року, Житомир, 2023. С.160-162.

2. Криволапчук (Лазаренко) Ю.О. Підгодівля тварин у мисливських угіддях Баранівського лісомисливського господарства. «Студентські наукові читання - 2023» : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 1 грудня 2023 р. Житомир, 2023. С. 44.

3. Криволапчук (Лазаренко) Ю.О., Іванисько Д.М. Збереження біорізноманіття в мисливських угіддях Баранівського лісомисливського господарства. «Технології. Наука. Практика - 2023» : матеріали студентської наук.-практ. конф., 7 грудня 2023 р. Житомир, 2023. С. 49-50.

РОЗДІЛ 1

ПЕРСПЕКТИВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МИСЛИВСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ (ЛІТЕРАТУРНИЙ ОГЛЯД)

1.1. Поняття про мисливство, мисливські угіддя та мисливське господарство

Під мисливськими угіддями розуміють ділянки території суходолу або водних об'єктів, де можуть мешкати мисливські тварини і за умови передачі цих ділянок певним господарчим структурам з метою здійснення мисливської діяльності [32]. В тематиці ведення мисливського господарства, це поняття є основним. Слово «угіддя» у тексті закону «Про мисливське господарство та полювання» зазначене 137 разів. У цьому законі наведене таке визначення мисливства: «Мисливство – вид спеціального використання тваринного світу шляхом добування мисливських тварин, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах у межах мисливських угідь» [8]. Загалом, мисливське господарство як галузь економіки України, є сферою виробництва з завданнями, які стосуються охорони та заходів щодо регулювання кількісних показників диких тварин, заходів скерованих на відтворення мисливських тварин та послуг, котрі надаються мисливцям для забезпечення полювання. Метою цієї галузі є охорона, експлуатація та відтворення складових мисливського фонду України задля забезпечення потреб населення у морально-естетичній сфері через спортивне полювання та в продуктах промислу, до яких відносять м'ясо та хутро [12]. З 1998 року мисливське господарство входить на правах головного управління до лісового господарства України.

Користувачами мисливських угідь, а також особами, котрі займаються полюванням або розведенням мисливських собак, ловчих звірів і птахів є обов'язковими до виконання рішення Державного комітету лісового господарства стосовно основних правил ведення мисливського господарства та проведення полювання. В межах компетенції цього комітету є також

регулювання розвитку мисливського спорту та собаківництва та порядок надання громадянам посвідчень мисливців. Користувачами земельних ділянок (обласні та районні ради (територіальні громади)), за умови погодження з органами охорони довкілля, з метою організації та ведення мисливського господарства, користувачам, якими можуть бути юридичні і фізичні особи, надаються у користування терміном не менше 15 років спеціально визначені для цього мисливські угіддя. Ще однією умовою для такого надання є розмір площі мисливських угідь (не менше 3 тис. га) [6].

Всі ділянки суші і водного простору (ліси, луки, поля, озера, болота), на яких водяться мисливські тварини і котрі можна застосувати для ведення мисливського господарства або добування (відлову, відстрілу) цих тварин можна правомірно віднести до мисливських угідь [1]. А вид спеціального використання представників фауни шляхом добування диких звірів і птахів, які перебувають у стані природної волі в межах визначених мисливських угідь, з ціллю задовольнити матеріальні, рекреаційні та інші суспільні потреби населення називають мисливством. Полюванням називається вистежування та пошук, переслідування та добування мисливцем диких звірів і птахів [6, 8].

Держкомлісгосп та його органи на місцях здійснюють державний контроль за веденням мисливського господарства, основним завданням якого є доведення запасів промислових видів диких звірів і птахів до оптимальних значень цих показників та підтримання їх на рівні цих значень. Кабмін України, Мінекоресурсів, місцеві державні адміністрації та інші органи відповідають за дотримання правил і термінів полювання відповідно до законодавства нашої країни [6].

1.2. Основні положення щодо впорядкування мисливських угідь

З метою упорядкування мисливських угідь складають перспективний план організації і ведення цього типу господарювання, де зазначають основні засоби і шляхи розв'язання завдань, котрі поставлені перед мисливським

господарством [20]. Для цього здійснюють інвентаризацію мисливських угідь; організацію території господарства для того, щоб її можна було застосувати для полювання; проводять бонітування угідь, виділених для мисливства; обліковують мисливську фауну та виявляють співвідношення між якістю угідь та запасами дичини на них; створюють проекти біотехнічних споруд та полів для годівлі [5, 6].

У процесі упорядкування мисливських угідь у господарствах цього скерування проводять повний цикл мисливськовпорядних робіт тривалістю у два роки (підготовчі, основні, польові, камеральні роботи), які закінчуються створенням документа «Проект організації і ведення мисливського господарства», який розробляють на 15 років ревізійного періоду. Проте у залежності від інтенсивності господарювання тривалість ревізійного періоду може бути іншою.

Якщо впорядкування здійснюють у всіх господарствах області, то складають ще один документ – «Зведений проект організації і розвитку мисливського господарства області» [14].

Для здійснення лісових робіт застосовують методи бонітування мисливських угідь та їх типології, які дають змогу згрупувати таксаційні чи землевпорядні виділи з певними ознаками за типами мисливських угідь, після чого за бонітетною шкалою проводять бонітування (оцінку) захисних та кормових особливостей мисливського виділу. Всі ці заходи здійснюють експедиції НДІ, Держлісгосп та інші установи, які мають у своєму штаті відповідних фахівців [11, 12].

Мисливське впорядкування, як показує практика, доцільно здійснювати у рік, наступний після лісовпорядкування, оскільки в упорядника вже є матеріали з інвентаризації лісового фонду, яка проведена раніше [7]. Проте досить часто з метою економії коштів мисливськовпорядні роботи здійснюють разом з лісовпорядкуванням. Тоді детально описують традиційний виділ і просто поряд з лісівничими показниками відмічають екологічні особливості ведення господарства, встановлюють біоценотичне

співвідношення між рослинністю і мисливською фауною; створюють проекти заходів біотехнічного і мисливського скерування; виділяють укрупнені мисливські виділи, оцінка яких дозволяє провести розрахунки оптимального наповнення угідь [6].

1.2.1. Характеристика чотирьох розрядів упорядкування мисливських угідь

Залежно від рівня ведення мисливського господарства та якісної оцінки мисливських угідь їх упорядкування проводиться за чотирма розрядами.

Спеціалізовані мисливські господарства, які мають у своєму складі весь комплекс типів мисливських угідь і закриті та напівзакриті ландшафти яких займають більше 70 % площі, упорядковують за першим розрядом [12]. Державні мисливські та лісомисливські господарства з високим рівнем ведення біотехнічних і мисливськогосподарських робіт упорядковуються за другим розрядом. В таких господарствах ландшафтів закритого і напівзакритого типу повинно налічуватись від 51 до 70% (з площею не меншою за 3-5 гектарів). Мисливські господарства в межах спеціалізованих лісогосподарських підприємств, а також господарства від 5 до 10 тис. га, де закриті і напівзакриті ландшафти займають 31-50% загальної площі упорядковують за третім розрядом. Вони характеризуються середньою інтенсивністю ведення мисливського господарства. Баранівське лісомисливське господарство належить саме до цієї групи [20]. І, нарешті, у господарствах, котрі підпорядковані громадським і відомчим організаціям, не мають постійної охорони і характеризуються низьким рівнем ведення мисливськогосподарської діяльності упорядкування здійснюється за четвертим розрядом. В цих господарствах закриті і напівзакриті ландшафти займають до 30% загальних площ господарства [6].

Детальність інвентаризації угідь, а також обсяг польових та камеральних робіт зменшуються по мірі збільшення порядкового номера розряду.

Дві виробничі і одна технічна мисливськопорядні наради проводяться для кращої організації робіт з упорядкування мисливських угідь та прийняття найбільш виважених рішень. Перед початком робіт проводиться перша виробнича нарада, яка розглядає низку загальних питань (режим господарства; обсяги робіт; основні положення і напрямки ведення мисливського господарства; наявність матеріалів, котрі можуть бути використані під час мисливського впорядкування; типологію і бонітування угідь; узгодження зацікавленості лісового і мисливського господарства; календарні строки та методи обліку мисливських тварин; визначення оптимальної щільності мисливської фауни на 1 тис. гектарів) [6].

Після польових досліджень проводиться технічна нарада, на якій розглядають і затверджують фактичну та оптимальну чисельність основних видів дикої фауни; особливості ведення мисливського господарства і камеральної обробки матеріалів у об'єкті впорядкування та норми, строки і способи експлуатації поголів'я мисливських тварин в умовах господарства.

Під час камеральних робіт проводиться друга виробнича нарада, на якій розглядають і затверджують основні експлуатаційні та біотехнічні заходи, котрі запроектовані на ревізійний період [20].

Польові дослідження можна проводити у різні періоди року, проте стараються не робити цього в критичні періоди, коли тварини запасують енергію у вигляді жирових відкладів – це рання весна та осінь.

Таким чином, за будь-яких досліджень, першочергову увагу у мисливських господарствах слід приділяти збереженню і покращенню природного середовища існування диких тварин [30].

1.2.2. Зимова підгодівля диких тварин у мисливських господарствах

Як встановлено австрійськими мисливствознавцями [31], тривалість і склад зимових підгодівель диких тварин має бути у відповідності з їх річним біологічним циклом. Так, у косуль підгодівлю починають тоді, коли у них

закінчується період росту, починається осінній нагул тварин і нагромадження жиру, зростає інтенсивність живлення, знижується обмін речовин, а це відбувається у вересні.

В умовах Полісся України підгодівля благородних оленів припадає на третю декаду вересня, коли в них закінчується гон і у тварин збільшується інтенсивність живлення, зростає накопичення жиру, ріст та інтенсивність обміну речовин [27].

У косулі та оленя в період з січня по лютий інтенсивність обміну речовин знижується і хоча їм не потрібне підсилене живлення, проте підтримуюча підгодівля соковитими кормами та сіном є необхідною. Ці види диких тварин посилено підгодовують з середини лютого по травень, додаючи до звичайних кормів ще й гілки дуба, омелу та подрібнену деревину [15].

Зазначимо, що у мисливців країн Європи, скерування підгодівлі зовсім інше, ніж у нас. Вони прагнуть відволікти увагу тварин від лісових культур і сільськогосподарських посівів, а не просто нагодувати їх [31]. В господарствах України інколи, зовсім без потреби, годують тварин, які не голодні. Надмірна підгодівля тварин у сприятливі зими, як показали результати досліджень, може призвести до зниження життєздатності та до втрати екологічної пластичності представниками дикої фауни [22]. В таких випадках вони, якщо виникають найменші труднощі, стають нездатними добувати собі їжу.

Негативним моментом є й те, що наразі за «Положенням про мисливське господарство та порядок здійснення полювання» біотехнічні споруди можна розміщувати лише на територіях, які належать Держлісфонду (в умовах степу таких 3-4%, а в лісостепових угіддях – 20-30%), а на інших землях підгодівельні майданчики відсутні. Біотехнічні споруди, як сказано в Положенні, можна будувати на землях основних землекористувачів, тільки узгодивши це з ними [17]. Визнано, що краще будувати стаціонарні годівниці, до яких тварини з часом звикають і які потребують менше коштів на ремонт при їх подальшій експлуатації.

РОЗДІЛ 2

ПРОГРАМА, МЕТОДИКА ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДМЕТА ДОСЛІДЖЕНЬ

2.1. Програма проведення досліджень

Програма проведення досліджень стосовно оцінки мисливських ресурсів Баранівського лісомисливського господарства та шляхів оптимізації їх використання включала наступні етапи:

- здійснення бібліографічного пошуку літератури за темою запланованих досліджень;
- розробку календарного плану проведення досліджень стосовно аналізу стану мисливських ресурсів Баранівського ЛМГ;
- опанування методик дослідження;
- польові дослідження у лісомисливських угіддях господарства;
- ознайомлення з умовами району досліджень та з мисливським районуванням угідь;
- дослідження мисливської фауни, її чисельності та стану експлуатації і охорони;
- ознайомлення з біологічною характеристикою мисливських тварин;
- здійснення бонітування мисливських угідь;
- облаштування біотехнічних споруд та кормових ремізів у Баранівському ЛМГ;
- узагальнення одержаних результатів та їх статистичну обробку;
- написання і оформлення кваліфікаційної роботи.

2.2. Матеріал і методика проведення досліджень

Для усіх користувачів мисливських угідь, згідно закону України «Про мисливське господарство та полювання» (ст. 30) облік мисливських тварин і птахів є обов'язковим [8].

У процесі виконання досліджень були задіяні такі методи:

1. маршрутний метод у вигляді об'їздів та обходів з метою встановлення напрямків міграцій тварин;
2. метод потайного патрулювання, засад та секретів. Потайне патрулювання здійснювалося в темний період доби;
3. метод обліку шумовим прогоном;
4. зимовий маршрутний облік. Ця методика ґрунтується на принципі обліку тварин по слідах на визначених маршрутах [16];
5. розрахунковий та статистичний методи.

Техніка методу шумового прогону хоч і є простою, проте потребує великої кількості обліковців і значний час [28]. Для цього способу обліку виділяють пробну площу (від 30 до 1000 га), яка є характерною для угідь з типовими кормовими і захисними властивостями і має складати не менше 30 % від загальної площі мисливських угідь. На початку обліку працівник записує кількість вихідних слідів здійснюючи обхід по периметру облікової площі. Кількість диких тварин тут визначають за різницею вхідних і вихідних слідів звірів, які потім затоптуються. Оскільки здебільшого пробна площа має форму трикутника, то загоничі (5-10 чоловік) рухаються з шумом від вузкого краю до широкого, сполохуючи і женучи всіх тварин, які там перебувають. Віддаль між загоничами не перевищує 70 м (оптимальна 20-50 метрів). Після прогону фіксують сліди диких тварин, які залишили облікову площу. Отримані таким способом дані потім можна екстраполювати на загальну площу мисливських угідь [2]. В основу методики зимового маршрутного обліку в зимовий період покладена формула А. М. Формозова доповнена Перепелишиним:

$$Z=1,57 S/dm,$$

де Z – число звірів на одиниці площі; S – кількість зареєстрованих слідів добової давності (за 24 години); m – довжина маршруту, км; d – середня довжина добового ходу звіра, км.

Видовий склад мисливських тварин господарства аналізували з використанням мисливсько-господарського законодавства України, нормативно-правових актів, публікацій відповідного скерування та власних матеріалів досліджень [8, 9, 11,14,17].

Облікові заходи на ділянках підгодівлі можна проводити лише у випадку регулярності підгодівлі. Тварини на початку зими поступово підходять до майданчиків, а в кінці зими їх тут найбільша кількість. Тоді тут здійснюють близько трьох чергувань і встановлюють кількість звірів біля годівниць [29]. Результати досліджень заносять до таблиці за таким зразком (табл. 2.1).

Таблиця 2.1.

Показники обліку тварин біля місць підгодівлі

Підгодівельний майданчик №

Дата: _____ Обліковець: _____

Години	Вид тварин	К-сть голів	У тому числі			Примітки
			самиць	самців	молодняк	
4-6	свиня дика	8	2	1	5	Старий сікач
6-8	–	–	–	–	–	не було
8-10	свиня дика	9	–	1	7	Другий гурт
10-12	сарна	3	2	1	–	У одного неправильно розвивається ріг

Проте, якщо зима не сувора, то не всі тварини (особливо копитні) відвідують підгодівельні майданчики. В такому випадку тварин фіксують за межами приваблювання їжею аж до відстані в 4-6 км і додають до числа тварин, яких визначали біля майданчиків [29].

Для визначення виявлення чисельності та поширення рідкісних видів користуються анкетно-опитувальним методом. Який застосовують також при оперативному плануванні біотехнічних заходів для виявлення місць зимової концентрації диких тварин.

Інформацію отримують через усне чи письмове опитування місцевого населення або фахівців, діяльність яких пов'язана з лісом. Умовою до проведення таких обліків є те, що тварина, облік якої планується проводити повинна бути добре відома особам, що приймають участь у анкетуванні. Запитання анкети мають бути сформульовані чітко і кількість їх має бути незначною (2-7). Після оброблення даних складають карту-схему, де відображають щільність знаходження фауни на обстеженій території, після чого дані можна згрупувати і екстраполювати на величину загальних площ [2].

Коли облікові роботи за різними методиками завершено, за бонітетами здійснюють розрахунки чисельності тварин, використовуючи формулу:

$$O = \frac{K \cdot B}{\Pi},$$

де O – загальне число тварин в угіддях бонітету; K – чисельність на обліковій площі угідь, особин; B – загальні площі мисливських угідь бонітету, що досліджується, га; Π – значення облікової площі мисливських угідь бонітету, га.

Після закінчення розрахунків чисельності тварин за бонітетами і на основі первинних карток обліку складається акт, як підсумок проведених досліджень, до якого заносять фактичне поголів'я тварин, котрі є в мисливських угіддях господарства на момент облікових заходів [2].

2.3. Характеристика умов проведення досліджень

Аналіз мисливських ресурсів здійснено у філії «Баранівське лісомисливське господарство» ДП «Ліси України», що знаходиться за адресою: с. Земля, Баранівського району, Житомирської області, вул. Лісництво, 6 із загальною площею у 44 114 га. До цього господарства відносяться наступні підрозділи (розміщені у порядку зменшення площ територій, які вони займають): найбільше – Баранівське лісництво (8203 га),

далі – Биківське лісництво (7091 га), Зеремлянське лісництво (6976 га), Явненське лісництво (6558 га), Кам'янобрідське лісництво (5796 га), Довбиське лісництво (5077 га) та найменше за площами – Адамівське лісництво (4413 га). На території Баранівського лісництва розташовується лісопромисловий комплекс (6 га), а на території Зеремлянського лісництва – нижній склад при станції Радулине (4 га).

Серед лісоутворюючих порід господарства переважають сосняки, є також твердолистяні та м'яколистяні насадження [18].

Територія Баранівського ЛМГ у системі зоогеографічного районування землі розташована на межі підділянок Центрального (Київського та Житомирського) Полісся, площі Східноєвропейських мішаних лісів, районів мішаних, листяних лісів та лісостепу, Східноєвропейський округ, Європейсько-Західносибірська лісова провінція, що відносяться до Бореальної Європейсько-Сибірської підобласті та Палеарктичної області. Характерними особливостями цієї території є багатство та різноманітність тваринного світу фауни лісів. Тут виявлено близько 220 видів птахів та 60 видів ссавців, 11 видів амфібій, 8 видів рептилій. Трапляється значна кількість видів копитних тварин: дикий кабан, благородний олень, лось, козуля. Кількість копитних залишається стабільною впродовж тривалого періоду, що є характерною особливістю фауни господарства. Чисельність кабана (*Sus scrofa*) здатна зазнавати коливань у залежності від умов існування та від сезону. На території Баранівського ЛМГ трапляються такі хутрові ссавці як заєць русак, бобер, вовк та лисиця звичайна. Із майже двох тисяч видів тварин, які мешкають на території господарства, 96 видів є червонокнижними і знаходяться під охороною.

На територіях лісництв Баранівського ЛМГ відмічені такі представники дикої фауни, окрім копитних, які можуть бути об'єктами мисливства: Видра річкова (*Lutra lutra*), Тхір лісовий (*Mustela putorius*), Тетерук (*Lyrurus tetrix*), Заєць Сірий (*Lepus europeus* Pall), Лисиця звичайна (*Vulpes vulpes*).

РОЗДІЛ 3

ОЦІНКА МИСЛИВСЬКИХ РЕСУРСІВ БАРАНІВСЬКОГО ЛМГ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

Мисливство є однією зі дохідних складових економіки багатьох країн Європи [31]. В Україні дохід від мисливських господарств є незначним і якщо порівнювати навіть з Угорщиною, яка має площу мисливських угідь у 10 разів меншу, ніж в Україні, дохід від ведення мисливського господарства в цій країні є у 24 рази більшим за нашу країну. І Україні, для вирішення проблем покращення функціонування мисливського господарства, потрібно вирішити цілу низку питань на різних рівнях державного управління [19]. Одним з таких є створення переліку мисливських звірів, який відсутній в країні і тому наразі спостерігаються значні відмінності у визначенні статусу тварин – мисливські чи ні, а це тягне за собою виникнення у раціональному використанні мисливських ресурсів негативних тенденцій [23]. Тому метою наших досліджень було проаналізувати стан мисливських ресурсів Баранівського лісомисливського господарства та здійснити пошук можливих шляхів покращення цього стану.

3.1. Мисливська фауна, її чисельність, стан експлуатації та охорони

У березні 1999 року на базі двох існуючих підприємств – Баранівського лісгоспу та державного мисливського господарства «Яременківське» була проведена реорганізація і створено нову структуру – Баранівське лісомисливське господарство, яке вже в грудні 2000 року Держкомлісгоспом було визначене як базове для випробовування сучасних методів ведення мисливських господарств на науковій основі. Ще в 1985 році почали розводити оленя плямистого (рис. 3.1), завезеного із заповідника «Асканія-Нова», у вольєрах, які функціонують ось уже тридцять років, для подальшого

щорічного ліцензійного відлову та розселення цього виду копитних в лісових угіддях багатьох областей України, згідно затверджених лімітів [4].



Рис. 3.1. Олень плямистий у вольєрах

Зараз ці вольєри знаходяться на території Явненського лісництва лісгоспу (рис. 3.2).

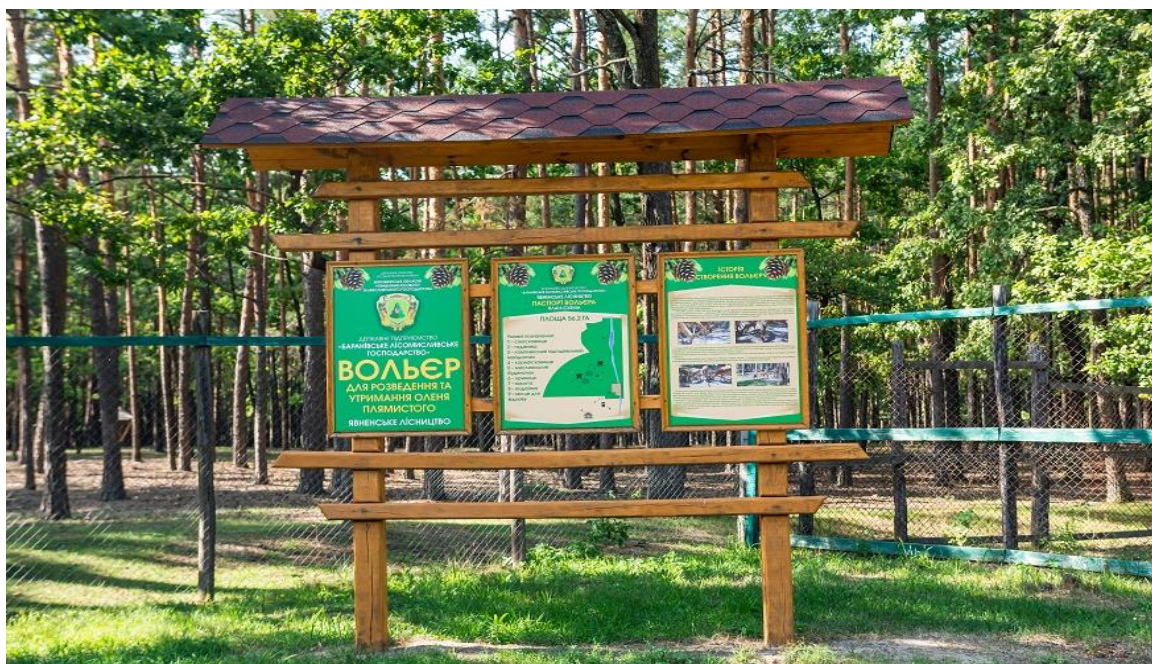


Рис. 3.2. Вольєр для розведення і утримання оленя плямистого в Явненському лісництві

У цьому ж лісництві розводять і дикого кабана з метою збільшення його поголів'я [26] (рис. 3.3).



Рис. 3.3. Розведення *Sus scrofa* у Явненському лісництві

Наразі на території мисливських угідь господарства за останніми даними обліків нараховано 895 голів копитних тварин (серед них 120 оленів благородних та 70 оленів плямистих) та 1400 особин хутрових звірів [24].

Чисельність основних представників мисливської фауни наведено в таблиці 3.1. Її потрібно знати для того, щоб планувати біотехнічні та охоронні заходи для збільшення у регіоні популяцій тварин лісу.

Таблиця 3.1.

Чисельність мисливської фауни у Баранівському ЛМГ

Види мисливської фауни	Чисельність по роках, голів					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Лось	15	15	18	19	22	16
Олень благородний	29	29	32	34	35	39
Кабан	89	114	114	104	114	91
Козуля	171	192	188	163	177	114
Заєць-русак	2973	3714	3371	3204	3113	1580
Лисиця	131	393	535	480	123	246
<u>Єнотовидний собака</u>	62	186	183	74	65	48
Борсук	17	17	18	17	22	14
Бобер	129	129	127	122	153	124
Видра	83	83	94	82	85	44
Куниця лісова	168	168	166	155	176	131
Куріпка	-	1060	-	100	120	90
Перепілка	2100	2440	-	543	490	460
Качка-крижень	6041	6315	5847	5695	6214	5978
Голуб	2695	2760	-	1310	1880	1910
Лисуха	1855	1960	1880	2556	2014	1735
Норець	621	855	782	-	-	850
Кулик, бекас	2473	2580	2405	2465	6495	2545
Лебеді	-	-	-	20	82	40
Курочки водяні	3110	2905	1579	3264	-	2245

Як видно з таблиці по деяких видах дичини (куріпка, перепілка, голуб, норець та водяні курочки) в окремі роки облік взагалі не проводили.

Починаючи з 2022 року егерською службою господарства почали застосовувати нові методи для підрахунку чисельності диких звірів [21]. Так моніторинг звірів здійснюється із застосуванням квадрокоптерів. Для

визначення кількості особин кожного виду, вікового та статевого складу популяцій тварин на певній території застосовують фотопастки [2], з метою зменшення використання шумового прогону, як методу обліку, оскільки він у певній мірі є травматичним для тварин, особливо для самок у період вагітності.

Збільшення чисельності мисливської фауни за окремими видами відбувалося завдяки природному приросту, а зменшення – завдяки природному відпаду, нестачі кормів у зимовий період та відстрілу членами Баранівського УТМР (табл. 3.2), а також несанкціонованому відстрілу бракон'єрами [10]. У таблиці наведено довоєнні дані по господарству.

Таблиця 3.2.

**Кількість відстріляної дичини в мисливських угіддях
Баранівського ЛМГ**

Види мисливської фауни	Кількість відстріляної дичини по роках, голів				
	2017	2018	2019	2020	2021
Козулі	4	4	8	-	-
Лисиці	345	323	230	345	-
Кабани	5	2	6	2	
<u>Єнотовидні собаки</u>	34	33	42	49	-
Качки	2460	3050	2900	2075	1886
Голуби	960	680	-	465	510
Лисухи	850	650	900	690	-
Кулики, бекаси	980	830	1200	780	1925

За багатьма видами мисливських тварин у 2022-2023 роках спостерігалось зменшення чисельності. Основною причиною слід визнати зменшення заготівлі кормів на зимовий період та зменшення чисельності штату єгерів через військові дії Росії в Україні. Імовірно, через недостатній догляд угідь, збільшилося число випадків бракон'єрства.

Вже за кілька років до війни по деяких видах мисливських тварин відстріл не проводився, принаймні санкціонований, членами Баранівського ТМР. У період війни полювання на дичину в Баранівському ЛМГ заборонене.

Роботи по розселенню дичини в господарстві наразі проводяться з оленями та кабанями. Охорона мисливських звірів та птахів здійснюється егерською службою господарства. Крім того до охорони фауни щорічно залучаються нештатні єгері, кількість яких за останні два роки зменшилася.

У справі охорони мисливської фауни велика увага приділяється боротьбі з браконьєрством [10]. Найбільш поширеними зафіксованими порушеннями у господарстві є полювання в заборонених місцях у заборонений час та відсутність відстрільної картки. У таблиці 3.3 наведено дані про проведені рейди та стягнуті штрафи.

Таблиця 3.3.

Проведення рейдів проти браконьєрства у Баранівському ЛМГ

Назва заходів	Роки				
	2017	2018	2019	2020	2021
Проведено рейдів, шт.	23	18	32	15	21
Затримано браконьєрів, осіб	17	7	15	6	4
Стягнуто штрафів, грн.	570	310	536	280	290

У таблиці не відображено кількість браконьєрів, яких не вдалося спіймати, оскільки спіймати всіх дуже складно і не вистачає штату єгерів. Крім того, варто зауважити, що браконьєри в останні роки вільно себе почувають, адже суми штрафів мізерні і немає кримінальної відповідальності за несанкціонований відстріл мисливських тварин. Повинні бути державні заходи на рівні законів, скеровані на охорону мисливської фауни і більш жорсткі штрафи [10].

З метою попередження порушень правил полювання керівництвом господарства здійснювались наступні види агітаційно-масової роботи: установлення аншлагів, стовпів з вивісками, проведення бесід з працівниками лісової охорони, мисливцями.

Відповідно до наказу Державного Комітету лісового господарства України Баранівське лісомисливське господарство відноситься до 3 розряду мисливських господарств.

3.2. Біологічна характеристика основних груп мисливських тварин Баранівського ЛМГ

Лось (*Alces alces*) є самим крупним представником родини Оленячі, який трапляється в лісових мисливських угіддях Баранівського ЛМГ. Лось є масивною сильною твариною, яка має добре розвинену грудну клітку і плечі та велику голову. Шия і голова розміщуються майже горизонтально оскільки підняті невисоко. Має велику і масивну, ніби надуту, верхню губу. Великі довгі і вузькі копита спереду сильно звужені і у самиць вони є трохи вужчими і гострішими в порівнянні з самцями. Це тварина вагою до 500 кг з розмахом рогів до 150 см (маса рогів сягає 20 кг).

Форма рогів може значно варіювати (від оленячих до типово лосячих) і залежить від особливостей місць існування цих тварин. У листопаді-січні лосі щорічно скидають роги. Старі лосі мають деградовані менші і простіші роги.

Між забарвленням шерстяного покриву влітку і взимку майже немає істотної різниці. До першого зимового шерстяного покриття новонароджені є по всьому тілу рудувато-бурими і ніколи не бувають плямистими.

Статевозрілими стають у кінці другого року життя, гін відбувається у серпні, вагітність триває 36-37 тижнів. Самиці народжують одне чи два лосеняти, які вже через місяць добре бігають, у два місяці, хоча ще смокчуть материнське молоко, вже їдять листя та молоденькі пагони, а у трьох-чотирьохмісячному віці переходять на рослинний корм повністю. Самиці з цьогорічними та дворічними лосенятами утворюють невеличкі групи. Взимку до цих груп можуть приєднуватися і старі самці і вся група тримається молодих сосняків чи заростей верб біля берегів річок чи боліт.

В умовах Баранівського ЛМГ тривалість життя лосів складає від 16 до 20 років.

Дорослі тварини поїдають молоді пагони, листя і кору майже всіх деревних порід господарства, проте надають перевагу вербі, ясену та осиці. Харчуються також багатьма трав'янистими рослинами (аїр, лепешняк, рогіз, латаття). Споживають і хвойні: ялину, сосну та ялівець. Щоденно кожна тварина споживає від 10 до 32 кг кормів деревно-трав'яного походження. У Баранівському ЛМГ лосі можуть завдавати значної шкоди лісовому господарству оскільки обгризають верхівки та бічні пагони лісового підросту і молодих лісових культур (особливо сосни звичайної) на лісопосадках та ділянках відновлення.

Олень європейський або благородний (*Cervus elaphus*) (рис. 3.4). Теж відноситься до родини Оленячих і є другою після лося за величиною. Має гарне, граціозне й пропорційне тіло, дещо коротку шию, більш витягнуту у дорослих особин і відносно коротку у молодих, голову. Довжина вух майже дорівнює половині довжини голови. Під хвостом (досить коротким) оленів є руда пляма шерсті, яку називають «дзеркалом».



Рис. 3. 4. Олень європейський у лісах Баранівського ЛМГ

Щорічно в кінці лютого на початку березня самці скидають роги, на місці яких поступово відростають нові (повністю формуються через 4-5 місяців). У оленят самців перші роги (шпиці) виростають на другому році життя, і таких особин йменують ще «шпицаками». Поступово, починаючи з третього року життя, роги стають більш вираженими, на них з'являються по три, іноді навіть чотири відростки на кожному з рогів. Найбільш сформованими є роги 8-10-тирічних особин, після чого вони поступово деградують.

Крім особин першого року життя, дорослі олені мають буре забарвлення тулуба без плям по боках. Дорослі самці мають вагу тіла 100-160 кг, самиці – від 60 до 100 кг.

У перших числах вересня у них починається гін (найбільша активність самців спостерігається у третій декаді вересня), який триває до кінця жовтня. Утворюють різні за складом гареми, проте середня кількість самиць на одного самця складає три особини. Вагітність триває 9 місяців, оленята народжуються по одному (зрідка двоє), досить немічні, плямистого забарвлення. Потрібен тиждень, щоб вони змогли йти за матір'ю.

Тривалість життя оленів в умовах Баранівського ЛМГ складає у середньому 12-15 років (зрідка 20 років). Живуть стадами, причому вожаком виступає самиця, але більшу частину року самиці і самки живуть не разом.

Харчуються різноманітними рослинними кормами пасовищним способом влітку, а восени додають до свого раціону жолуді дуба, гриби, груші-дички та яблука-дички. Взимку олені живляться в основному корою дерев, однорічними пагонами різних дерев та чагарників, листям ожини та інших рослин, яких вони добувають собі з-під снігу, розгрібаючи для цього досить значні площі. Встановлено, що олені можуть споживати до 27 деревних та чагарникових видів і 70 видів трав'янистої рослинності. Найкращими умовами для добування кормів взимку є узлісся, а також заростаючі зруби з незімкненим відновленням. У зимовий період олені мають

невеликі індивідуальні ділянки для перебування (20-100 га) (рис. 3.5), які влітку є значно більшими.



Рис. 3.5. Зимове стадо оленя європейського у Баранівському ЛМГ

Козуля європейська (*Capreolus capreolus*). У Баранівському лісомисливському господарстві це найпоширеніший вид Оленячих. Козулі краще, ніж інші дикі копитні, пристосувалися до мешкання в окультурених лісових екосистемах, на розподіл цих тварин досить впливають наявні у даній місцевості кормові ресурси.

Влітку ці тварини мають бурувато-руде, а взимку сірувато-буре забарвлення. Забарвлення голови дещо темніше, ніж забарвлення тулуба. Молодь козуль рудого забарвлення із світлими плямами, котрі розташовуються у три ряди (перший ряд плям світліший від інших) по бокам тіла. Линяють щорічно напровесні.

Тривалість життя козулі європейської складає 6-8 років (рідко до 15 років). Маса тіла 15-22 кілограми.

Здебільшого гін цих тварин починається у серпні (зрідка дещо раніше) і характеризується сильним збудженням ссавців, які в цей період стають необачними.

Самиці масово теляться у травні, народжуючи одне (часто двоє) дитинчат, які впродовж 6-7 днів ховаються у траві і лежать, а на 7-8 день починають ходити з самицею. Пізніше (на 15-18 день) вони вже не відстають від неї. Восени першого року життя у самців починається формування рогів у вигляді невеликих «дудок», розвиток яких закінчується у квітні на наступний рік. В цей же рік, у грудні, ці перші роги скидаються самцями, а вже в січні з'являються нові, які навесні (з кінця березня до початку травня) повністю очищаються від шкіри та роговіють. Впродовж листопада, роги, які вирости, знову скидаються самцями.

Харчовий раціон козуль складається з трав або гілок у залежності від пори року. Можна їх побачити і в сільськогосподарських угіддях, де козулі їдять озимину. Часто до раціону в певний сезон вони включають жолуді, гриби, плоди фруктових дерев-дичок, ягоди та листя лісових ягід – ожини, чорниці та брусниці. Пагони і кору звалених дерев осики та верби теж споживають охоче. Загалом козуля може харчуватися біля 150 видами трав'янистих та деревно-чагарникових рослин, з'їдаючи до 2,4 кг корму на добу (тварина, яка старша 3-х років).

Взимку козулі харчуються у будь-який час доби (якщо їх не турбують), а в теплу пору року вони пасуться здебільшого ввечері.

З весни до осені цей вид копитних мешкає на невеликих територіях (в радіусі 0,5-2 км). За нестачі кормів взимку можуть переходити з одного місця на інше і збираються у невеликі табуни. За умови багатосніжних суворих зим багато тварин гине від переохолодження та відсутності кормів.

Кабан (*Sus scrofa*) (дика свиня). Вид дикої фауни, який є поширеним у всіх лісових масивах Баранівського ЛМГ (рис. 3.6).



Рис. 3. 6. Дикі кабани в лісах Баранівського ЛМГ

За зовнішнім виглядом – це досить масивна тварина, тулуб якої на міцних ногах невисоко піднятий над землею. Має короткий тулуб з масивною передньою частиною і товстою, майже нерухомою, шиєю. Голова свиней клиноподібно видовжена вперед і достатньо велика, рило витягнуте і закінчується так званим «п'ятчком». Очі на голові маленькі, а вуха широкі і довгі. Все тіло дикої свині вкрите міцною щетиною. під якою Взимку під нею з'являється густий шар пухового волосся.

Окремі особини самців мають вагу до 250 і більше кг, а самки завжди є меншими. Бажаним трофеєм мисливців є верхні та нижні ікла кабанів. Тривалість життя цих тварин становить близько 20 років.

Під час гону (з початку листопада і до кінця грудня) між самцями можуть бути сутички за володіння самицею. Дорослі самці-сікачі мають

сполучно-тканинне утворення завтовшки до 3 см, що залягає під шкірою з двох боків – від лопаток до останнього ребра, яке називається калкан, або тук. Він слугує для захисту від поранення кабанів іклами суперника. Цей період є дуже активним для сікачів і після його закінчення вони втрачають до однієї п'ятої своєї маси.

Самиці виношують дитинчат 115-120 діб, після чого самиця залишає стадо, шукає усамітнене місце, з дрібного галуззя та листя облаштовує лігво, де і пороситься, народжуючи від двох (трапляються у молодих самиць і то рідко) до дванадцяти поросят з добре розвиненим ембріональним шерстяним покриттям. У середньому виплід складається із 6 поросят смугастого забарвлення. Коричневі смуги в них чітко вимальовуються на боках тіла і зникають через три місяці. Перша линька відбувається через рік. Уже в перші дні життя поросята можуть на якийсь час залишати гніздо, а коли вони досягають віку 3-4 тижні, свиня залишає гніздо з новим виводком і до неї приєднується ще й виводок минулого року. Якщо поросята народилися пізно, то взимку вони можуть загинути.

Цікавим є співвідношення між самцями і самицями у свині дикої, яке змінюється у них з віком: у одно-дворічних – 1:1; у трьох-п'ятирічних домінують самиці; а у шести-семирічних переважають самці.

Велика кількість цих тварин (в середньому 68 %) гине у результаті дії абіотичних, біотичних і антропогенних чинників, так що на кінець року від загальної чисельності цих тварин на початку року залишається лише 32%.

Дикі свині є поліфагами, поряд з рослинною їжею (плоди фруктових дерев, підземні та надземні частини різних рослин, горіхи ліщини, жолуді дуба, різні городні та баштанні культури, кошики соняшнику, качани кукурудзи), вони споживають і їжу тваринного походження (яйця птахів, пташенят, дрібних ссавців, дощових черв'яків, земноводних, плазунів, комах та їх личинок, загинувших тварин).

Цей вид тварин є активним переважно у нічний час впродовж усього року. Дикі свині у літній період надають перевагу зрідженим ділянкам лісу з

багатих трав'янистою рослинністю, на яких пасеться, тут вони риють ґрунт і живляться кореневищами, корінням різних рослин, бульбами, крохмалистими цибулинами, лялечками комах, молюсками та іншими компонентами ґрунтової фауни; трапляється також на вирубках і лісових царинах. Надає перевагу біотопам дубових та вільхових лісів, де дикі свині знаходять затишне сховище і вдосталь кормів. Часто влаштовують денні лігва у густих соснових насадженнях та перезволожених лісах, в чагарниках серед орних полів та сінокісних лук та в глухих заростях очерету серед боліт.

Заєць-русак (*Lepus europaeus*) є традиційним мисливським видом для спортивного полювання, оскільки поширений всюди: трапляється в полях, перелісках, на окраїнах лісу, а також в лісових насадженнях посеред полів.

Це нічна тварина з середньою масою тіла у 3-5 кг. Хутро взимку забарвлене у жовто-буруваті кольори з дрібним помітним ряботінням, яке світлішає взимку. Будучи активним вночі, вдень заяць-русак спить у неглибоких «лежках», які він робить у будь-яких місцях, будь то луки, городи, поля, кущі чи узлісся. Денні лежанки тварина покидає близько 18 години у будь-яку пору року, коли зайці виходять на жирування, яке триває всю ніч і закінчується на світанку. В сніжну зиму за сильних морозів зайці можуть закопуватися у сніг, де роблять довгі і глибоку тунелі.

У куточках рота, навколо носових отворів, на підшві лап зайці мають велику кількість пахучих залоз, останні, наприклад, залишають на субстраті запах під час пересування тварин.

Це надзвичайно плодючі тварини, гін у яких починається у середині січня, коли зайці на площі близько 100 м² залягають на день групами по 5-6 голів (1-2 самиці і 3-4 самці). У самиць зайця тічка триває 6-10 годин впродовж 2-3 діб. Кілька самиць покриваються одним самцем. Вагітність триває в середньому близько 46 днів і в «лежці» самиця народжує від двох до чотирьох вкритих шерстю зрячих зайченят, які відразу можуть рухатися, а через 10-15 днів здатні харчуватися рослинним кормом. Статевозрілими стають на наступний рік. У самиць трапляється до чотирьох приплодів на рік,

перший з яких припадає на березень, проте останні десятиріччя відбувається зміна строків розмноження зайця через значне потепління і вагітних самок і зайчат можна побачити і в лютому. Ця тенденція не є доброю, оскільки призводить до зменшення популяції цих тварин, бо молодняк може гинути через морози, ожеледицю і дощі. Взагалі молоді зайці є дуже чутливими до несприятливих умов клімату: затяжних дощів, ранкових холодів, пізніх весняних заморозків, а також масово гинуть від сільськогосподарських машин і механізмів, отрутохімікатів, міндобрив; є дуже чутливими до гельмінтів.

Харчуються різною рослинністю. Впродовж року раціон може змінюватися. Так, у літній період зайці живляться травою та сільськогосподарськими культурами; в зимовий період поїдають кору молодих дерев, тоненькі гілочки, бруньки та озимину. Взимку завдають значної шкоди садам, посадкам і лісовим розсадникам, полезахисним насадженням, оскільки знищують молоді дерева обгризаючи кору їх стовбурів по кільцю.

І хоча вміст шлунку становить 40-200 г, за добу заєць може з'їсти до кілограма сирого корму. Цю особливість життєдіяльності зайців враховують у Баранівському ЛМГ при аналізі трофічних зв'язків і проведенні біотехнічних заходів (облаштуванні кормових полів, ремізів тощо).

Це пластичний вид, що добре пристосовується до змін середовища існування (суцільні сільськогосподарські масиви, зайняті різноманітними культурами; окультурений ландшафт) та перебуває зазвичай на сталій території у радіусі від трьох до п'яти кілометрів від місця, де вони народилися. Тривалість життя складає 4-6 років. Відтворене поголів'я зайців являється їх експлуатаційною базою у господарстві.

Наразі, в останні десятиріччя, чисельність зайців різко зменшилася, незважаючи на скорочення строків полювання і зниження норм відстрілу. Основними причинами цього явища є підривання маточного поголів'я і порушення нормального співвідношення статей через багаторічний

перепромисел; знищення найкращих стацій зайця-русака в межах Баранівського ЛМГ через надмірну меліорацію та скорочення площі сирих сінокісних угідь; поїдання зайчат бездомними собаками та кішками; загибель тварин через відсутність відлякуючих пристроїв на хлібозбиральних та сінокісних механізмах і через порушення правил зберігання і застосування добрив у сільському господарстві.

Досліджуючи причини щорічної загибелі частини поголів'я зайців встановили, що 43% тварин гине в результаті потрапляння під сільськогосподарські механізми коли заготовляють силос чи сіно, а також при збиранні врожаю сільськогосподарських культур (зернових чи технічних), 15,3 % зайців гинуть при неправильному застосуванні і зберіганні міндобрив та отрутохімікатів, 12,4 % гине від рук браконьєрів, 9,5% потрапляє під колеса автотранспорту, і така ж кількість – від несприятливих кліматичних умов, 6,6 % зайців стають жертвою бездомних собак, котів та інших хижаків, 3,7% гинуть у результаті виникнення лісових пожеж (рис. 3.7).

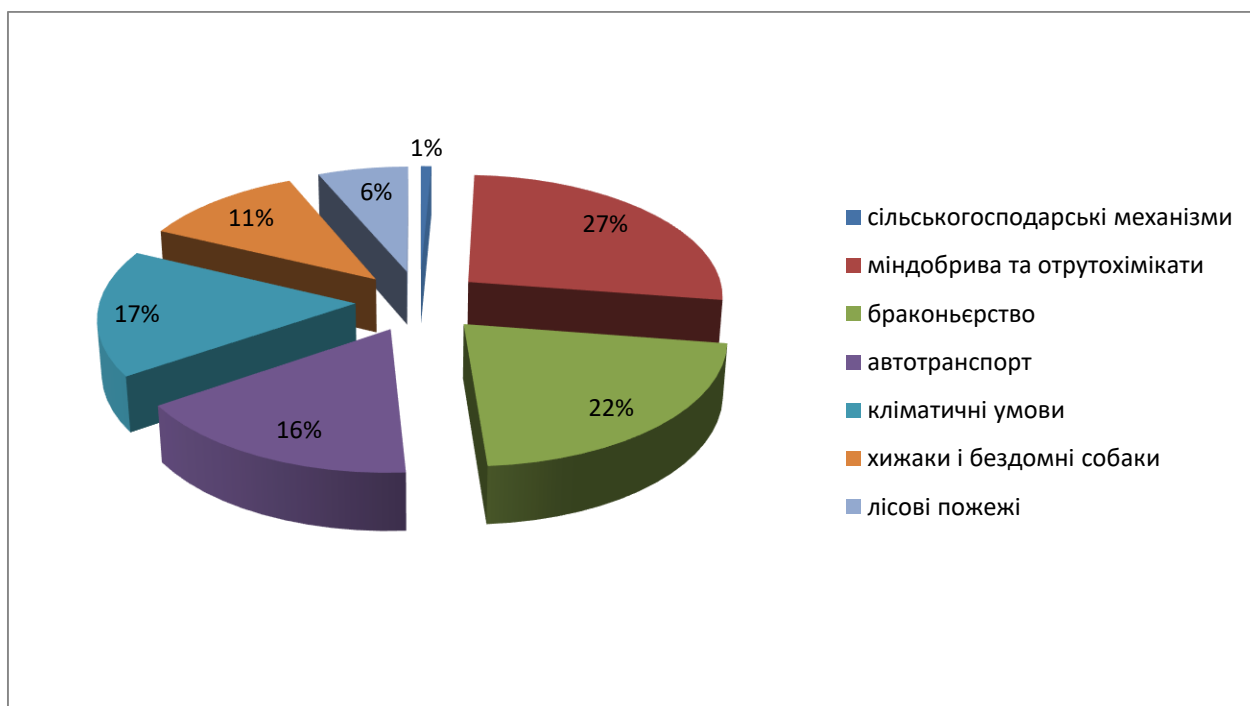


Рис. 3.7. Основні причини загибелі поголів'я зайця-русака у Баранівському ЛМГ

3.3. Бонітування мисливських угідь

Одним із основних заходів організації території господарства Баранівське ЛМГ є її розподіл на експлуатаційну та відтворювальну частини.

Постійна відтворювальна частина виділяється для примноження мисливської фауни в угіддях Баранівського лісомисливського господарства.

При виборі місця для відтворювальної ділянки були враховані наступні моменти: відтворювальна ділянка має займати центральну частину територій господарства; до неї потрібно включити угіддя, які за кормовими і захисними властивостями є пристосованими, щоб впродовж сезону полювання там перебувала дика фауна; ця ділянка створюється з метою розплоду корисних тварин для поповнення поголів'я мисливської фауни на території прилеглих до ділянки угідь [22]. Загальна площа відтворювальної ділянки повинна бути не менше 20 % від всієї території мисливської дільниці.

Основним показником, що визначає загальний бонітет угідь в залежності від їх типу (підтипу, виду) для основних видів мисливської фауни є категорія цінності угідь, тобто початковий (попередній) бонітет, що залежить від захисної якості стацій мешкання диких тварин та від наявності кормової бази [3].

З метою найшвидшого відновлення оптимальної чисельності мисливських тварин у господарстві і виділяють відтворювальні ділянки. Тому цим ділянкам приділяється особлива увага у справі проведення біотехнічних заходів і охорони мисливських тварин від хижаків і браконьєрів. Будь-яке полювання забороняється у відтворювальній ділянці. Виняток складає селекційний та вибірковий діагностичний відстріл.

У Баранівському лісомисливському господарстві за участю органів місцевого самоврядування виявляються та визначаються місця найвищої концентрації диких тварин, де вони скупчуються і масово розмножуються. На території семи лісництв трьох адміністративних районів під відтворювальні ділянки відведено 8953,2 га площ, що складає 25,8% від загальних площ підприємства (табл. 3.4). Сусідніми користувачами

мисливських угідь, які є на території держлісфонду Баранівського ЛМГ, під відтворювальні ділянки відведено 1045 га площ лісів.

Таблиця 3.4.

Розміщення відтворювальних ділянок у Баранівському ЛМГ по кварталах

Назва лісництва	Номери кварталів
Баранівське лісництво	11,12,23-28,38-42,52-55,74-80,94-96,98,99
Зеремлянське лісництво	26,35-38,53-56,72-75,88-94,27,28,31,32,43-46,50,61,62,67,68,77,78,83,84
Явненське лісництво	6,7,8,15,16,17,18,19,23-28
Довбиське лісництво	3-6,11-14,18-21,27-30,35-38,43-46
Адамівське лісництво	38,39,43,44,49,50,54,55,59,60,65,66,70-72,78-80
Биківське лісництво	10,11,14-16,19,26-28,37-42,50,51
Кам'янобрідське лісництво	6,11,13

У вищезазначених місцях відтворювальних ділянок в період з 1 квітня по 15 червня заборонено проведення всіх видів рубок і цей період названо «сезоном тиші». Його виділено у Баранівському ЛМГ у відповідності з вимогами Закону України від 09.04.2015 №322 “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони тваринного світу”. Цей часовий період відповідає сезону масового розмноження диких тварин і протягом нього у господарстві забороняється проведення робіт та заходів у природному середовищі, які є джерелом неспокою для диких тварин через підвищений шум.

Класифікація за категоріями цінностей (класах попереднього бонітету) мисливських угідь господарства для основних видів диких тварин наводиться у Додатку А.

Типологія мисливських угідь господарства проведена згідно «Настанови з упорядкування мисливських угідь» (2000 р.) [14]. Встановлено, що на території лісомисливського господарства виділяється дев'ять типів мисливських угідь (Додаток А) у залежності від складу лісонасаджень і категорій не вкритих лісом та нелісових земель.

1. Хвойний ліс. Мисливські угіддя цього типу являють собою або чисті хвойні насадження, або такі до яких додано не більше 20% різновікових листяних порід. Наявний зріджений підлісок (горобина, жимолость, верба), який може бути взагалі відсутнім. Трав'яний покрив (злаки) межує з дрібною чагарниковою рослинністю (малина, ожина, чорниці).

Хвойні ліси характеризуються порівняно бідною кормовою базою. У молодих насадженнях сосняків, які знаходяться поряд з сільськогосподарськими полями, можна зустріти зайця-русака.

2. Листяний ліс. – Мисливські угіддя такого типу складаються з чистих листяних різновікових насаджень або ж з насаджень з домішкою (не більше 20%) хвойних порід. Цей тип угідь, порівняно с попереднім, вже має більш багату кормову базу. Трав'яний покрив є більш різноманітним, більш рясним в зріджених насадженнях та на узліссях. Підлісок розвинений добре. У цих лісах трапляються майже всі види дикої фауни Баранівського ЛМГ.

3. Змішаний ліс. Представлений хвойно-листяними та листяно-хвойними насадженнями. Для них є характерним велике розмаїття трав'янистої рослинності та порід підліску. Видовий склад тварин, що населяють ці ліси, є досить різноманітним.

4. Чагарники. Це частини території господарства, які вкриті чагарниковою рослинністю. В обліку лісового фонду вони значаться як вкриті лісовою рослинністю землі. До їх складу входять такі породи рослин

як бузина, глід, крушина, шипшина, дерен, бруслина, жимолость, верба чагарникова, ліщина, ірга, алича та інші чагарники.

5. Орні землі. Цей тип мисливських угідь включає території садів, розсадників, кормових полів, кормових ремізів та ріллю.

6. Луки. Це мисливські угілля, де ростуть природні та посіяні трави, які використовуються господарниками у якості сіножатей, вигонів та пасовищ. Галявини теж можна віднести до цього типу угідь. Кормове значення луки мають у весняний та осінній періоди як кормові угіддя тварин. А за наявності снігу взимку цей тип угідь є малодоступним.

7. Болота. Надмірно зволожені земельні ділянки належать до цього типу угідь. Для більшості боліт територій Баранівського ЛМГ, які є низинними, притаманні кущі верби чагарникової, також тут росте рогіз та очерет. В районах боліт трапляються дикі свині, рідше тут можна зустріти козулю, оленя, зайців.

8. Водойми. Ці об'єкти використовуються дикими тваринами з метою водопою (річки, водосховища, озера, ставки, струмки), а їх береги та зарості водної рослинності використовуються водоплавними птахами для гніздування.

9. Інші землі. Це категорії земель у складі мисливського господарства (дороги, садиби, просіки, лінії електромереж, газопроводи), які не підлягають бонітуванню і яких не можна віднести ні до одного із попередньо перерахованих типів мисливських угідь.

Серед водоплаваючих птахів, які відносяться до мисливської дичини, оцінку типів угідь зазвичай здійснюють для двох екологічних груп птахів – це справжні качки і ниркові. На території Баранівського ЛМГ ми мали справу лише з групою справжні качки.

Умови існування водоплавної дичини в угіддях господарства оцінювали за наявністю кормів, за гніздопридатністю територій та за ступенем захищеності (табл. 3.4). Як видно з даних отриманих у результаті досліджень, справжні качки для гніздувань обирають зручні береги вкриті

лучною рослинністю з куртинами чагарників. Для цієї екологічної групи досить цінними у відношенні захищеності і наявності корму є водойми без течії, які повністю, за виключенням окремих чистих плес, заросли водною рослинністю (річковим хвощем, їжачою голівкою, частухою, жабурником, водяним різакон з куртинами рогозу та очерету). На плесах цих водойм росте рдесник, ряска, стрілолист.

Таблиця 3.4

Бонітування водно-болотних угідь

Назва типів водно-болотних угідь	Бонітет для 1 екологічної групи - справжні качки		
	кормові умови	гніздопридатність	захищеність
Плеса чисті, глибоководні	погані	погана	погана
Плеса мілководні, чисті	середні	погана	середня
Плеса мілководні, зарослі зануреною і напівзануреною рослинністю	добрі	погана	середня
Плеса глибоководні з чагарниками і зарослі надводною рослинністю	добрі	середня	добра
Зарості очерету	погані	добра	добра
Зарості хвоща водяного	добрі	погана	добра
Зарості осоково-чагарникові	погані	добра	добра
Зарості рогози	середні	добра	добра
Зарості прибережні змішані	добрі	добра	добра
Русла річок глибоководні	погані	погана	погана
Русла річок мілководні	добрі	середня	добра
Болота осокові купинясті з водою	середні	добра	добра
Болота осоково-чагарникові	середні	добра	добра

Як бачимо, добрими угіддями для мешкання качок є пологі береги водойм, які вкриті багатом трав'янистою і чагарниковою рослинністю, яка є цінною у кормовому відношенні і в підводній і в надводній зоні.

У водно-болотних угіддях Баранівського ЛМГ переважають плеса мілководні зарослі зануреною та напівзануреною рослинністю, болота та зарості осоково-чагарникові, болота осоково-купинясті, зарості очерету,

мілководні русла річок. У цілому по господарству умови для існування водоплавної дичини можна віднести до середніх.

3.4. Облаштування біотехнічних споруд та кормових ремізів у Баранівському ЛМГ

Відомо, що недостатня кормова база є однією з найголовніших причин, котрі можуть впливати на чисельність поголів'я мисливських тварин та низку інших характеристик, оскільки кількість кормів, які вирощують на кормових полях і тих, що викладаються для підгодівлі, напряду впливає не лише на чисельність фауни, а й утримує певні види дичини від кочувань, призводить до їх концентрації в певних місцях, які потрібні людині і є найбільш зручними для обліку, полювання й охорони, а також покращує умови проживання тварин [21].

В літній сезон в умовах Баранівського ЛМГ для всіх мисливських тварин зазвичай складається хороша кормова база, яка не потребує додаткового втручання працівників господарства.

Проблему нестачі кормів для мисливської фауни у господарстві щорічно вирішують шляхом заготівлі їх на зимовий період (рис. 3.8).





Рис. 3.8. Заготівля кормів у Баранівському ЛМГ

Кількість заготовлених кормів за останні 5 років наведена в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5.

Корми, які заготовлюють у Баранівському ЛМГ

Вид корму	Роки				
	2018	2019	2020	2021	2022
Сіно, кг	8675	4720	4900	7860	2500
Кормові пучки, шт.	2268	2280	250	1160	350
Кукурудза, кг	2000	17000	14000	17300	6000
Зернові відходи, кг	4255	150	150	12000	-
Сіль, кг	-	100	20	-	-
Жолуді, кг	133	-	-	-	250

Останніми роками сніжні періоди із суворими морозами тривають недовго, тому заготовлених кормів цілком вистачає для підгодівлі. Можливо саме цим можна пояснити зменшення кількості заготовлених кормів з

роками. Кількість заготовлених кормів повинна відповідати нормам на одну голову мисливської фауни за видами (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Орієнтовні норми заготівлі та викладки кормів (на одну голову)

Вид корму	Одиниця виміру	Види мисливської фауни			
		олень	козуля	кабан	заєць
Сіно лісове, вико- вівсяне	кг	40	10	-	1
Сінаж (силос)	кг	30	10	40	2
Кормові пучки (віники з листяних порід)	шт.	50	20	-	-
Снопки зернові	шт.	-	-	-	5
Кукурудза в качанах	кг	40	20	80	2
Зерно, комбікорм, зернові відходи, жолуді	кг	20	15	30	-
Коренеплоди	кг	60	30	100	2

Враховуючи проектну кількість особин кожного виду мисливської фауни та план відстрілу, ми можемо розрахувати загальну кількість кормів на наступні роки. У таблиці 3.7. наведено чисельність проектного поголів'я та план відстрілу мисливської фауни у Баранівському ЛМГ у довоєнні роки. У таблиці зазначена проектна чисельність, яка може дещо відрізнятись від фактичної.

Таблиця 3.7

Проектна чисельність мисливської фауни та план їх відстрілу у Баранівському ЛМГ у довоєнні роки

Роки	лось		олень		козуля		кабан		заєць	
	Кількість особин	План відстрілу	Кількість особин	План відстрілу	Кількість особин	План відстрілу	Кількість особин	План відстрілу	Кількість особин	План відстрілу
2017	16	-	39	5	182	24	75	17	1827	365
2018	18	1	39	5	182	24	75	17	1827	365
2019	20	1	39	5	182	24	75	17	1827	365
2020	22	2	39	5	182	24	75	17	1827	365
2021	23	3	39	5	182	24	75	17	1827	365

Як бачимо, за всіма видами мисливської фауни, окрім лося, чисельність доведена до оптимальної, тому розрахунки заготівлі кормів будуть зроблені для зазначеної проєктної кількості тварин (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Загальна потреба кормів на зимовий період для мисливської фауни Баранівського ЛМГ (довоєнний період)

Назва кормів	Одиниці виміру	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2019-2020	2020-2021
Сіно лісове	т	6,1	6,1	6,1	6,1	6,1
Сінаж (силос)	т	7,8	7,8	7,8	7,8	7,8
Кормові пучки	шт.	4860	4860	4860	4860	4860
Снопки зернові	шт.	7310	7310	7310	7310	7310
Зерно, зернові відходи, жолуді	т	5,8	5,8	5,8	5,8	5,8
Кукурудза в качанах	т	14,7	14,7	14,7	14,7	14,7
Коренеплоди	т	18,6	18,6	18,6	18,6	18,6

Проблему недостатньої кількості кормів чи повної їх відсутності для мисливських тварин може вирішити створення ремізів (рис.3) та кормових полів [3], тобто застосування біотехнічних заходів. [12, 17]. Викладають корми для тварин у спеціалізовані годівниці чи на вільних площах господарства (рис. 3.9).



Рис.3.9. Кормовий реміз у Баранівському ЛМГ



Рис. 3.10. Спеціалізовані годівниці у Баранівському ЛМГ

У Баранівському ЛМГ біотехнічні заходи проєктувалися нами задля запобігання зменшення поголів'я мисливських тварин, а це досягається, зазвичай, через покращення кормових угідь, які є в наявності і придатні для

заселення, а також через збільшення захисних властивостей угідь. Для цього тварин взимку підгодовують, стараються ліквідувати чи ослабити шкідливий антропогенний тиск, знизити чисельність наявних у господарстві хижаків. Біотехнічні заходи плануються з урахуванням результатів бонітування угідь господарства (табл. 3.4, Додаток А) та співвідношень фактичної чисельності мисливських тварин у Баранівському ЛМГ до ємностей мисливських угідь господарства. За допомогою цих заходів можна визначити перспективні види мисливської фауни на території Баранівського ЛМГ та фактори, які призводять до росту поголів'я дикої фауни [15].

Помічено, що копитними тваринами обгризається кора підросту та плодкових дерев, об'їдаються бічні та центральні річні пагони на підрості і підліску деревно-чагарникових видів рослин, а також обгризається кора на повалених вітром деревах. Знаючи ці особливості їх харчування можна вжити певних заходів для зниження шкідливого впливу мисливських копитних тварин на лісові насадження. З цією метою рекомендується рубки догляду переводити у розряд біотехнічних заходів з проведенням їх восени чи взимку, коли можна залишити зрубані дерева на лісосіках на певний час, щоб копитні могли спожити окремі їх частини. Копитні зазвичай обгризатимуть кору майже з усього стовбура та об'їдять пагони значно більшого розміру, ніж однорічні прирости. Такі заходи діють двояко: по-перше забезпечують тварин кормом у критичні зимові місяці, а по-друге, зменшують шкідливий вплив копитних на молоді відтворювальні лісопосадки господарства.

Відомо, що території Баранівського ЛМГ знаходяться у Центральному Поліссі агроландшафти якого здебільшого характеризуються малою продуктивністю через низьку родючість ґрунтів та низьку культуру землеробства. В цих умовах вирощування деяких культур є неефективним, оскільки затрати на вирощування є більшими за вартість врожаю, що взагалі робить сумнівним використання цих земель під рілля. Проте угіддя на цих територіях можна перевести у луки з яких потім можуть утворитися

високопродуктивні сіножаті. Останні, окрім господарського використання, можуть бути кормовою базою мисливських тварин [3].

Проте ці заходи не завжди можуть задовольнити потреби тварин у їжі, тому потрібне втручання людини у вигляді посадки штучних насаджень, споруд-ремізів та годівниць.

У залежності від лісомисливського районування, кількості мисливської фауни в угіддях та тривалості підгодівлі проведено розрахунок біотехнічних заходів. Тривалість періоду підгодівлі залежить від низки чинників, до яких належать: термін замерзання верхнього шару ґрунту та встановлення стійкого снігового покриву (рис. 3.11). Наприклад, зимою 2020-2021 року такий період тривав з 3 грудня по 4 квітня – загалом 122 дні, взимку 2021-2022 року такий період тривав з 14 січня по 5 лютого – загалом 23 дні.



Рис. 3.11. Копитні біля годівниць взимку у Баранівському ЛМГ

В мисливських угіддях Баранівського ЛМГ підгодівлю копитних тварин здійснюють двома способами – вільним (з використанням снопиків зернових та зернобобових, віників з гілок дерев з листям, гілок омели, буряка, моркви, картоплі, жолудів) (рис.3.11) та на спеціальних підгодівельних майданчиках,

де корм тваринам закладають у спеціальні годівниці, які можуть мати різну конструкцію (рис. 3.12).



Рис. 3.11. Вільна підгодівля кукурудзою та гілками дерев з листям у Баранівському ЛМГ

Розміщують годівниці зазвичай у рідколіссі, щоб тварини могли легко підійти і їм було зручно споживати корми (рис.3.13).



Рис. 3.12. Облаштування спеціальних годівниць у Баранівському ЛМГ



Рис. 3.13. Годівниці у рідколіссі

Годівниці роблять з природного матеріалу, щоб вони не виділялися в фоні оточуючого середовища. До них є вільний під'їзд, часто вони є захищеними від вітру (рис. 3.14).



Рис. 3.14. Захищені годівниці у Баранівському ЛМГ

Існує умовний поділ тривалості зимової підгодівлі на три періоди. У перший період (1-30 листопада) зазвичай викладають 25% добової потреби їжі; у другий період (1-30 грудня) єгері викладають 50% добової норми кормів; у третій період, який є на 10 днів довшим за попередні (1 січня-10 лютого) корми викладаються у повній добовій нормі.

Такі види диких тварин як лосі, кабани та зайці прагнуть уникнути годівниць, тому їх підгодовують на спеціальних майданчиках з землі (рис. 3.15, 3.16).



Рис. 3.15. Підгодівельний майданчик для дикого кабана



Рис. 3.16. Підгодівельний майданчик для зайців у Баранівському ЛМГ

У Баранівському ЛМГ місця для підгодівельних майданчиків та годівниць вибираються працівниками таким чином, щоб у тварин був широкий вільний огляд, оскільки тільки за таких умов тварини можуть непомітно підійти до них та швидко сховатись при потребі у заростях поблизу. Інакше вони не будуть їх відвідувати.

В угіддях Баранівського ЛМГ у якості кормової добавки тваринам пропонують сіль-лизунець. На пеньках свіжоспиляних дерев, або в їх розщелинах єгері розкладають брили та брикети солі, які охоче використовуються тваринами.

Для птахів біотехнічні споруди ставлять з метою гніздування, а не підгодівлі. Це зазвичай штучні гнізда, які з природного матеріалу (солони, очерету, дрібного галуззя, пагонів) виготовляються працівниками господарства.

У Баранівському ЛМГ щорічно проводять значні біотехнічні та мисливсько-господарські роботи, які стосуються викладання кормів у годівниці і на підгодівельні майданчики, влаштування солонців. Всього в господарстві за три останні роки облаштовано 60 годівниць, 45 підгодівельних майданчиків, 60 солонців, 100 штучних гнізд для пернатих. Зважаючи на не досить добрі екологічні умови для гніздування на плесах та руслах річок (табл.3.4), у господарстві запроєктовано кількість штучних гнізд для пернатих збільшити до 200 шт.

Беручи до уваги наявність достатньої природної кормової бази, проведені у Баранівському ЛМГ за останні роки біотехнічні і мисливсько-господарські роботи можна вважати задовільними.

ВИСНОВКИ

Кваліфікаційна робота присвячена оцінці мисливських ресурсів філії «Баранівське лісомисливське господарство» ДП «Ліси України» та пошуку шляхів оптимізації їх використання. Обговорення результатів отриманих досліджень дозволило дійти таких висновків:

1. Починаючи з 1985 року у вольєрах господарства розводять оленя плямистого, завезеного із заповідника «Асканія-Нова», для подальшого щорічного ліцензійного відлову та розселення цього виду копитних в лісових угіддях багатьох областей України, згідно затверджених лімітів.

2. Наразі на території мисливських угідь господарства за останніми даними обліків нараховано 895 голів копитних тварин (серед них 120 оленів благородних та 70 оленів плямистих) та 1400 особин хутрових звірів.

3. Починаючи з 2022 року єгерською службою господарства моніторинг звірів здійснюється із застосуванням квадрокоптерів. Для визначення кількості особин кожного виду, вікового та статевого складу популяцій тварин застосовують фотопастки.

4. За багатьма видами мисливських тварин у 2022-2023 роках спостерігалось зменшення чисельності. Основною причиною слід визнати зменшення заготівлі кормів на зимовий період та зменшення чисельності штату єгерів через військові дії Росії в Україні. Імовірно, через недостатній догляд угідь, збільшилося число випадків браконьєрства.

5. Одним із основних заходів організації території господарства Баранівське ЛМГ є її розподіл на експлуатаційну та відтворювальну частини. Постійна відтворювальна частина виділяється для примноження мисливської фауни в угіддях Баранівського лісомисливського господарства..

6. На території семи лісництв трьох адміністративних районів під відтворювальні ділянки відведено 8953,2 га площ, що складає 25,8% від загальних площ підприємства. Сусідніми користувачами мисливських угідь, які є на території держлісфонду Баранівського ЛМГ, під відтворювальні ділянки відведено 1045 га площ лісів.

7. З 1 квітня по 15 червня у Баранівському ЛМГ оголошують «сезон тиші» – сезон масового розмноження диких тварин протягом якого у господарстві забороняється проведення робіт та заходів у природному середовищі, які є джерелом неспокою для диких тварин через підвищений шум.

8. Встановлено, що на території лісомисливського господарства виділяється дев'ять типів мисливських угідь у залежності від складу лісонасаджень і категорій не вкритих лісом та нелісових земель: хвойні ліси, листяні ліси, мішані ліси, чагарники, орні землі, луки, болота, водойми, інші землі.

9. Біотехнічні заходи плануються з урахуванням результатів бонітування угідь господарства та співвідношень фактичної чисельності мисливських тварин у Баранівському ЛМГ до ємностей мисливських угідь господарства. За допомогою цих заходів можна визначити перспективні види мисливської фауни на території Баранівського ЛМГ та фактори, які призводять до росту поголів'я дикої фауни.

10. У літній сезон в умовах Баранівського ЛМГ для всіх мисливських тварин зазвичай складається хороша кормова база, яка не потребує додаткового втручання працівників господарства. Проблему нестачі кормів для мисливської фауни взимку у господарстві щорічно вирішують шляхом їх заготівлі.

11. Останніми роками сніжні періоди із суворими морозами тривають недовго, тому заготовлених кормів цілком вистачає для підгодівлі. Можливо саме цим можна пояснити зменшення кількості заготовлених кормів з роками. Кількість заготовлених кормів повинна відповідати нормам на одну голову мисливської фауни за видами.

12. У залежності від лісомисливського районування, кількості мисливської фауни в угіддях та тривалості підгодівлі проведено розрахунок біотехнічних заходів. Тривалість періоду підгодівлі залежить від низки

чинників, до яких належать: термін замерзання верхнього шару ґрунту та встановлення стійкого снігового покриву.

13. У Баранівському ЛМГ щорічно проводять значні біотехнічні та мисливсько-господарські роботи, які стосуються викладання кормів у годівниці і на підгодівельні майданчики, влаштування солонців. Всього в господарстві за три останні роки облаштовано 60 годівниць, 45 підгодівельних майданчиків, 60 солонців, 100 штучних гнізд для пернатих.

14. Зважаючи на не досить добрі екологічні умови для гніздування на плесах та руслах, у господарстві запроєктовано кількість штучних гнізд для пернатих збільшити до 200 шт.

15. Беручи до уваги наявність достатньої природної кормової бази, проведені у Баранівському ЛМГ за останні роки біотехнічні і мисливсько-господарські роботи можна вважати задовільними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко В.Д., Дейнека А.М., Бурмас В.Р. Мисливськогосподарське законодавство Львів : Вид-во «Сполом», 2005. 334 с.
2. Бондаренко В.Д., Делеган І. В., Соловій І. П., Рудишин М. П. Облік диких тварин. Практичні рекомендації. Львів, 1989. С.1–65.
3. Волох А. М. Агроландшафти України як мисливські угіддя [Електронний ресурс] Збірник наукових статей III-го Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю. Вінниця, 2011. Том.1. С.301–305. Режим доступу: <http://есо.com.ua/>
4. Волох А. М. Вирощування диких копитних : монографія Херсон : Олді-плюс, 2019. 400 с.
5. Волох А. М. Екологічна регуляція чисельності лося у південній частині України *Вісник Львівського університету*: зб. наук. праць. серія Біологічна. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2002. № 30 С. 49-54.
6. Гірс О. А., Новак Б. І., Кашпор С. М. Лісовпорядкування. Київ : Арістей, 2004. 384 с.
7. Делеган І. В., Чернявський М. В., Феннич В. С. Перспективи розвитку мисливського господарства в Закарпатті., Івано-Франківськ : Фоліант, 2007. С. 1–158.
8. Закон України про мисливське господарство та полювання. Законодавство України (2000) [Електронний ресурс]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1478-14>
9. Закон України «Про тваринний світ». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002.
10. Ісаєв О., Черняк С., Козир Р. Про невідкладні заходи боротьби з браконьєрством в системі мисливських господарств України. *Зброя та полювання*, 2007. 4 (93). С. 51-52.
11. Лісовий кодекс України. К. : Мінлісгосп України, 1994. 56 с.

12. Лісове господарство України: проблеми та перспективи. К. : Міжвідомча аналіт.- консультат. рада з питань розвитку продукції сільськогосподарського виробництва, 2003. 178 с.
13. Макушенко М.О., Шнаревич І.Д. До поширення та екології деяких видів промислових звірів Чернівецької області. *Наукові записки Львівського наукового природознавчого музею АН УРСР*. 1954. Т. III. С. 77-89.
14. Настанова з упорядкування мисливських угідь. К. : Урожай, 2002. 112 с.
15. Новіков Р. Як дбаєш, так і маєш. Про стан ведення мисливського господарства користувачами мисливських угідь України. *Лісовий і мисливський журнал*, № 3, 2013 р. С. 24-28.
16. Пахомов О. Є., Кульбачко Ю. Л. Визначення складу тварин за їх слідами у виробничій та науковій практиці: Навч. посіб. Донецьк: РВВ ДНУ, 2004. 52 с.
17. Положення «Про мисливське господарство та порядок здійснення полювання».
18. Придатко В.І., Бережняк Є.М. Геоінформаційні технології та екологічна індикація. К., 2009. 87 с.
19. Проців О. Гуманне ставлення до тварин у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. *Лісовий вісник*, №4, 2014 р. С. 18-19.
20. Проєкт організації та розвитку мисливського господарства філії «Баранівське лісомисливське господарство» ДП «Ліси України» на період 2021-2024 рр.
21. Різун, Е., В. Бондаренко. Динамічні тенденції стану популяції мисливської теріофауни України та пропозиції щодо вдосконалення облікових робіт. *Праці теріологічної школи*, 2016.14. С. 34– 40.
22. Рудишин М.П., Мурський Г.М., Татаринів К.А. Рациональне ведення мисливського господарства Львів : Вид-во «Каменярь», 1987. 181 с.

23. Скільський І.В., Л.І. Мелешук, Тащук М.В. Ссавці південно-східної частини Буковинського Передкарпаття: сучасний стан фауни, раритетні види, перспективи використання та заходи збереження. «Сучасний музей. Наукова й експозиційна діяльність» : матер. наук. конф., присвяченої 145-й річниці заснування Крайового музею в Чернівцях. Чернівці : Вид-во «ДрукАрт», 2008. С. 52-67.
24. Статистичні дані Житомирського обласного управління лісового та мисливського господарства. Житомир, 2022.
25. Татаринов К.А. Відомості по теріофауні Волинського Полісся. *Наукові записки Кременецького педінституту*, 1960. Т. V. С. 157-183.
26. Фролов Д.О. Штучне дичерозведення як перспективний шлях насичення угідь дичиною. Збірник матеріалів 1 Всеукраїнської мисливськогосподарської науково-практичної конференції студентів та аспірантів 6-9 вересня 2006 року «Потенціал і проблеми мисливського господарства України». Львів, 2006.
27. Хоєцький П.Б. До аналізу списку ссавців України. *Лісівництво і агролісомеліорація* : зб. наук. праць. Харків : Вид-во «Майдан», 2002. Вип. 103. С. 97-99.
28. Чернявський, М. В. (ред.). Порадник карпатського лісівника. Івано-Франківськ : Фоліант, 2008. 368 с.
29. Шейгас І.М. Регіональні особливості обліків чисельності основних видів мисливських тварин у загальній системі інвентаризації теріофауни. *Лісівництво і агролісомеліорація* : зб. наук. праць. Харків : Вид-во «Майдан», 2002. Вип. 102. С. 106-112.
30. Юркевич, Ю. Дикі звірі і птахи Карпат. Облік та обсерігання. Львів : Надвірна, 1996. 92 с.
31. Manual on methods and criteria for harmonized sampling, assessment, monitoring and analysis of the effects of air pollution on forests. – Forest Research Centre for Forestry and Forest Products (BFH), Hamburg. 1998. 172 p.
32. uk.wikipedia.org/wiki/Мисливські_угіддя.